
Resultats escolars i immigració a Catalunya, 2011-2016: anàlisi demoespacial¹

School achievement and immigration in Catalonia, 2011-2016: a demo-spatial analysis

---

Andreu Domingo^a i Jordi Bayona-i-Carrasco^b

^aCentre d'Estudis Demogràfics / CERCA de la Universitat Autònoma de Barcelona.

A/e: adomingo@ced.uab.es

^bCentre d'Estudis Demogràfics / CERCA de la Universitat Autònoma de Barcelona
i Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona.

A/e: jbayona@ced.uab.es

Data de recepció de l'article: 4 de setembre de 2018

Data d'acceptació de l'article: 12 de novembre de 2018

DOI: 10.2436/20.3007.01.117

Resum

En aquest treball presentem l'anàlisi de l'alumnat d'origen immigrant a través de la perspectiva de les «generacions», amb un primer objectiu de recomptar i visibilitzar les diferents situacions relacionades amb la immigració, i un segon que és l'anàlisi de l'obtenció del títol d'ESO en funció dels determinants del procés migratori. Els resultats indiquen forts canvis en curs en la composició per orígens de l'alumnat, i prenen cada cop més pes les segones generacions. Al mateix temps, bona part dels resultats negatius s'expliquen per l'arribada recent a Catalunya, o bé per discontinuïtats en la presència al país relacionades amb la migració, i es presenten en alguns casos proporcions força per sobre de la dels alumnes definits com a autòctons. Aquesta aproximació, que ens permet una millor comprensió de la composició de l'alumnat a les aules, no ha estat possible fins ara per manca de dades estadístiques, i és un bon exemple de les possibilitats d'anàlisis que ofereixen els encreuaments de registres administratius amb

---

¹ Aquest article recull els principals resultats de la recerca *Resultats escolars, migració i territori. Catalunya, 2011-2016*, realitzada pel Centre d'Estudis Demogràfics per a la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya.

estadístiques de població. Aquestes operacions són indispensables per poder desplegar polítiques d'integració escolar més efectives, i amb elles contribuir a la cohesió social a mitjà i llarg termini.

Paraules clau

Immigració, escola, estatus migratori, fracàs escolar, demografia.

Abstract

In this paper we present a study of schoolchildren of immigrant origin from the “generational” perspective, with the primary aim of visualising and re-evaluating the different situations relating to immigration and the secondary aim of analysing school achievement in relation to the determinants of the migratory process. The results indicate that major changes are occurring in the composition by origin of the student body, in which the presence of second generations is increasingly significant. At the same time, school failure is explained to a large degree by students’ recent arrival in Catalonia or by immigration-related discontinuities of their presence in our country, in some cases in proportions that are considerably higher than the figures for students defined as autochthonous. This approach, which offers a better understanding of the composition of the student body in classrooms, has not previously been possible owing to a lack of statistical data and it is also a good example of the possibilities of analysis offered by crossing data from administrative records and population statistics. These operations are indispensable for any project aimed to design more effective school integration policies and, consequently, to contribute to social cohesion in the medium and long terms.

Keywords

Immigration, school, migratory status, school failure, demography.

Aportacions a la innovació social des de la perspectiva demogràfica

La generació de noves estadístiques específiques que s’adaptin a la transformació dels fenòmens sociodemogràfics i, sobretot, l’aprofitament dels registres administratius i l’encreuament d’aquests amb altres estadístiques de població ja existents, constitueixen una necessitat de primer ordre per a la generació d’una política informada.

Aquesta afirmació és certa també pel que fa a l’escola i a les polítiques d’Ensenyament i l’acció pedagògica que demanden. Especialment en uns moments on, com és el cas català, conflueixen una onada migratòria recent d’una especial intensitat —des de 2000 fins a 2017 han arribat a Catalunya més de 2.078.604 immigrants de l’estranger— i

una crisi econòmica amb una forta afectació als corrents migratoris —cosa que provoca baixes d'alumnes a l'escola i accelera fluxos de reagrupació familiar de menors en edat escolar—, i sobre les mateixes escoles —amb retallades en les dotacions pressupostàries, així com en les limitacions de personal, principalment. Finalment, però no menys important, ens trobem actualment en un moment crític per a l'organització de les estadístiques de població, amb l'anunci per part de l'Instituto Nacional de Estadística de la desaparició definitiva de les operacions censals. És a dir, ens situem enmig d'una conjuntura demogràfica i econòmica excepcionals, a les quals s'afegeix un replantejament dels registres estadístics que estan a la base de la visibilitat de les poblacions i les seves dinàmiques, entre elles la integració de la població immigrada i els seus descendents a l'escola.

D'una visió clara d'aquest fenomen en depèn, ni més ni menys, poder desplegar polítiques d'inclusió escolar més efectives, i amb elles contribuir a la cohesió social a mitjà i llarg termini. Ara bé, les dades disponibles del Departament d'Ensenyament han estat tradicionalment lliurades segons el lloc de naixement o la nacionalitat de l'alumnat. Aquesta classificació, que al principi del *boom* migratori no causava cap inconvenient, ha esdevingut insuficient a mesura que creixia el nombre d'infants descendents d'immigrants ja nascuts a Catalunya o a la resta d'Espanya i amb nacionalitat espanyola. Aquest procediment estadístic ha tingut dues repercussions immediates. En primer lloc, la pèrdua progressiva de cobertura de part dels escolars relacionats amb els fluxos migratoris, cada cop més voluminosa en nombres absoluts i amb més pes percentual a les aules. Aquesta cobertura, a més de parcial, és esbiaixada, ja que, com és sabut, l'accés a la nacionalitat espanyola varia entre una nacionalitat d'origen i una altra, i afavoreix els migrants llatinoamericans, als quals només es demana dos anys de residència legal continuada —igual que als filipins, andorrans i sefardites—, en comparació amb els deu anys que es demana a la resta d'origens nacionals, però també als fills nascuts a Espanya (Álvarez, 2006, 2012). En segon lloc, cal assenyalar que el nacionalisme metodològic, fruit de l'esmentada disposició de dades, acabava orientant la interpretació dels resultats escolars cap a lectures que posaven l'èmfasi en les expectatives o les condicions de vida de l'alumne segons l'origen o la nacionalitat dels progenitors per damunt d'altres variables.

D'aquesta manera, quedava fora de l'abast l'estudi de la pertorbació que el mateix fenomen migratori podia representar en els resultats escolars. El mateix succeïa en relació amb l'anàlisi territorial, on la concentració (entesa com l'existència d'elevades proporcions d'un grup de població) o la segregació (en aquest cas, la distància en la distribució en relació amb un altre grup), tant al barri com a l'escola d'unes nacionalitats o orígens era subestimada sistemàticament, mentre que les dels altres podia resultar sobreestimada.

Com a demògrafs, però, una de les nostres principals hipòtesis és que els baixos rendiments escolars dels infants d'algunes de les nacionalitats més representades a Catalunya poden derivar-se dels mateixos processos migratoris que afecten l'escolarització de l'infant. L'enllaç de les dades del Departament d'Ensenyament amb el Padró continu de població ens ha possibilitat analitzar les pertorbacions que les migracions han pogut provocar en la inserció i la permanència de l'alumnat d'origen estranger a l'escola, sigui per l'arribada tardana, sigui per la discontinuïtat. És el que anomenem genèricament *trajectòria migratòria*.

Un cop establertes les trajectòries, classifiquem aquests menors a partir d'un estatus generacional, de manera que, per una banda, es pot descriure per primer cop la població escolar a partir d'aquesta taxonomia (no només pel lloc de naixement o la nacionalitat) i, per l'altra, ens permet realitzar la comparació entre els resultats escolars dels que ja han nascut a Espanya i són fills d'immigrats i els que anomenem *autòctons*, és a dir, els nascuts a Espanya fills de persones oriündes d'Espanya. La distinció segons la seva relació amb el lloc de naixement propi i dels progenitors, i la trajectòria migratòria, ens ajuda també a afinar la descripció de la relació que es pot establir entre el rendiment escolar i la concentració i segregació dels col·lectius als quals pertanyen els infants, en especial, si aquesta distribució diferent en el territori es tradueix en processos d'encapsulament identitari o d'exclusió social.

En aquest context, aquest article té tres objectius principals: el primer, mostrar una nova perspectiva sobre la població escolar relacionada amb la immigració internacional del segle XXI, més enllà del lloc de naixement o la nacionalitat dels alumnes, que tingui en compte la seva trajectòria i l'estatus migratori. El segon, reproduir aquesta taxonomia establerta a partir de la trajectòria migratòria, en la

distribució territorial, especialment amb la concentració espacial tant a escala municipal com en l'àmbit de l'escola. El tercer objectiu cerca relacionar les característiques demogràfiques de l'alumnat i la seva distribució espacial amb el rendiment escolar, mesurat com l'obtenció del títol de graduat d'educació secundària obligatòria (ESO). Finalment, a les conclusions es presenten les reflexions derivades per al camp pedagògic d'aquests mateixos resultats.

L'alumnat des de la perspectiva de la trajectòria migratòria

Per relacionar els escolars amb la seva trajectòria migratòria, s'ha decidit recórrer a la classificació per «generacions», utilitzada sobretot en els estudis sobre rendiment escolar als Estats Units. En concret, hem adaptat a la realitat del sistema educatiu català la classificació proposada per Ruben Rumbaut (2014), on les variables ateses són el lloc de naixement, l'any d'arribada de l'alumne i el lloc de naixement de cadascun dels progenitors. Malgrat les crítiques que de vegades aquest tipus de classificació han aixecat perquè s'argumentava que perpetuaven la classificació com a «immigrants» d'infants ja nascuts al país (i molts d'ells amb nacionalitat del país de recepció), cosa que contribuiria a la seva estigmatització, aquesta classificació operacional permet visibilitzar els desavantatges que el mateix fenomen migratori pot suposar, i les desigualtats que d'una altra manera quedarien ocultes.

Fonts: registres administratius i estadístiques de població

Les fonts de dades dels alumnes treballades en aquest estudi han estat cedides pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya a través de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Comptem amb les microdades dels alumnes matriculats en ensenyaments no universitaris a Catalunya per al curs 2015-2016. Amb aquestes microdades coneixem les principals variables d'aquests i de les escoles on estan estudiant:

1. A més de l'edat i el sexe, l'alumne és definit en funció de la seva nacionalitat (espanyol o estranger, i en aquest cas les principals nacionalitats i agregats continentals) però també pel país de naixement (nascut a Espanya o a l'estranger, i en aquest darrer cas, el país on va néixer).

2. Els alumnes es troben classificats pel tipus d'estudi i curs que realitzen, la titularitat de l'escola (pública o privada) i la seva localització (municipi i inframunicipal).
3. Coneixem l'existència de necessitats educatives especials (entre les quals s'inclouen la incorporació tardana i la situació social desfavorable).
4. Quant a l'assoliment escolar, es recullen dues variables. D'una banda, si l'alumne és o no repetidor (Sí, No o parcialment), per a qualsevol curs escolar. De l'altra, i que serà la variable aquí analitzada, si l'alumne obté o no obté el títol de graduat d'ESO, és a dir, si s'assoleix el graduat que justifica l'obtenció de les competències bàsiques de l'educació obligatòria a Espanya. Seguint criteris internacionals, utilitzem la no obtenció del graduat d'ESO com a sinònim de fracàs escolar. Malauradament aquesta darrera variable tan sols es disposa per a les escoles de titularitat pública, escoles que concentren, però, el 75 % de l'alumnat immigrant del darrer curs d'ESO.

A aquestes dades, s'hi han afegit algunes variables derivades de l'explotació del Padró continu de població, el registre administratiu que recull els veïns de qualsevol municipi d'Espanya i les seves principals característiques demogràfiques.

5. S'ha recuperat la nacionalitat i el país de naixement dels pares (i si es conviu amb ells), per tal d'identificar el volum de les segones generacions i la seva relació amb la concentració escolar, fet que apareix associat especialment a alguns col·lectius, com els fills de llatinoamericans nascuts a Catalunya amb nacionalitat espanyola, que a diferència d'alumnes d'altres orígens desapareixen d'observació.
6. Per cada alumne, s'ha recuperat la data d'entrada al sistema padronal a Catalunya, i es disposa de la primera entrada (que identifiquem amb l'arribada a Catalunya, sense conèixer si han estat escolaritzats a Espanya) i de la darrera entrada, que ens informa de l'existència de possibles discontinuïtats en la residència al país, factor especialment rellevant en alguns orígens i nacionalitats, i en un moment de crisi econòmica com el que s'experimenta en els anys estudiats.

Classificació de l'alumnat segons la trajectòria migratòria: grups generacionals

D'aquesta manera, la nostra classificació consta de cinc grups generacionals:

1. *Generació 1 o primera generació*: aquells alumnes nascuts a l'estranger i que han arribat a Catalunya amb set anys o més, i que per tant no s'hagin incorporat al sistema educatiu des del seu inici.
2. *Generació 1,75*: els nascuts a l'estranger, però que han arribat a Catalunya amb menys de set anys. Per tant, hauran entrat al sistema educatiu obligatori des del principi.
3. *Segona generació*: aquells nascuts a Espanya però que ambdós progenitors (o un, en cas de conviure sols amb un dels progenitors) siguin nascuts a l'estranger.
4. *Generació 2,5*: els que hagin nascut a Espanya però amb un dels seus dos progenitors que hagi nascut a l'estranger.
5. *Generació 3 o autòctons*: aquells que siguin nascuts a Espanya i que els seus progenitors també hi hagin nascut. En cas de tenir informació de sols un dels progenitors, i que aquest hagi nascut a Espanya, també es considerarà l'alumne com a tal.

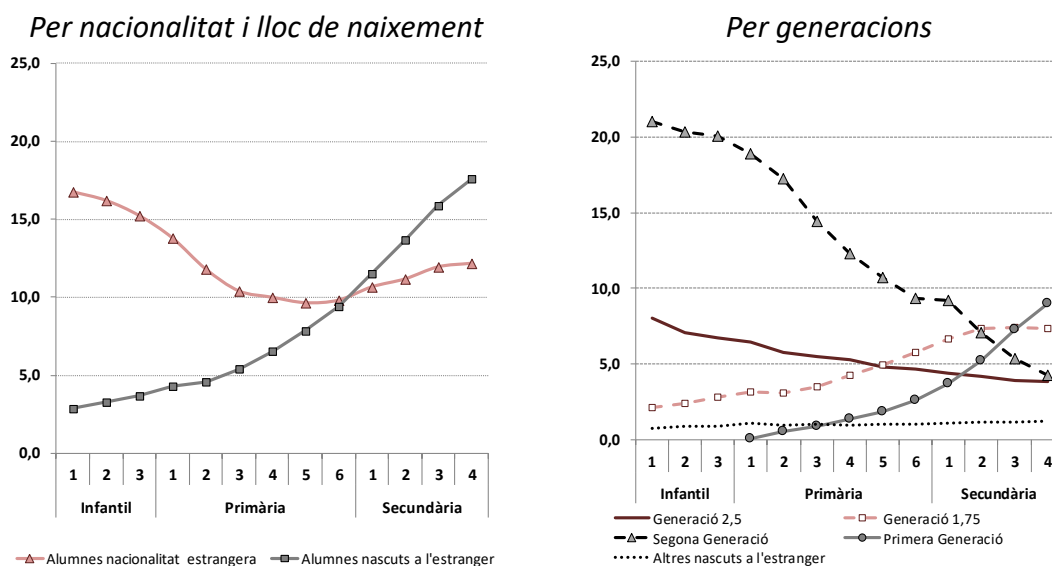
Aportacions de l'enfocament de les generacions migratòries

La perspectiva que prenem en l'anàlisi dels menors relacionats amb la immigració és essencial per comprendre el volum i la composició d'aquest grup de l'alumnat, però també en el coneixement de la seva distribució territorial i de la concentració a les aules. Considerant els estudiants matriculats en ensenyaments no universitaris de règim general a Catalunya per al curs 2015-2016, amb un total d'1.224.755 alumnes (el 48,1 % noies), les xifres oscil·len entre el 9,75 % d'escolars que ha nascut fora d'Espanya a l'11,9 % amb nacionalitat estrangera que, malgrat la seva semblança, amaguen perfils per edat molt diferenciats amb menors estrangers nascuts a Catalunya en les etapes educatives inicials, i amb d'altres immigrants però amb nacionalitat espanyola en els darrers cursos d'ESO (figura 1, esquerra). Si, en canvi, considerem la perspectiva més àmplia de les generacions, tenim que el 25,9 % d'aquests mateixos alumnes es troben relacionats amb el fenomen directament o indirecta, és a dir, a través del seu propi procés migratori o bé el dels seus progenitors (figura 1, dreta).

Entre l'alumnat, la segona generació adquireix progressivament un pes molt significatiu entre els més petits, ja que representen més d'un de cada cinc escolars a l'educació infantil i tenen una importància creixent entre els diferents cursos de primària. En canvi, a ESO la composició per generacions està molt més marcada pels fenòmens migratoris recents, i és l'alumnat que efectivament ha realitzat un moviment migratori (primera generació i generació 1,75) el més representat. En canvi, els descendents dels immigrants eren el curs 2015-2016 encara poc presents, en una situació que es capgirarà en els propers anys pel creixement de la segona generació, pendents, però, de l'evolució futura dels fluxos migratoris, on la recuperació econòmica pot estar acompanyada d'un nou increment d'alumnes immigrants. A més, en el context català, la desigual distribució d'aquests orígens segons la titularitat de l'escola fa que a les escoles públiques els percentatges aquí mostrats siguin força més elevats.

FIGURA 1

Proporció d'alumnes a Catalunya segons el seu origen i l'origen dels progenitors, curs 2015-2016

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

Un dels principals factors a tenir en compte, en relació amb el procés migratori dels alumnes, serà el seu any d'arribada a Catalunya. Disposem de l'any de primer

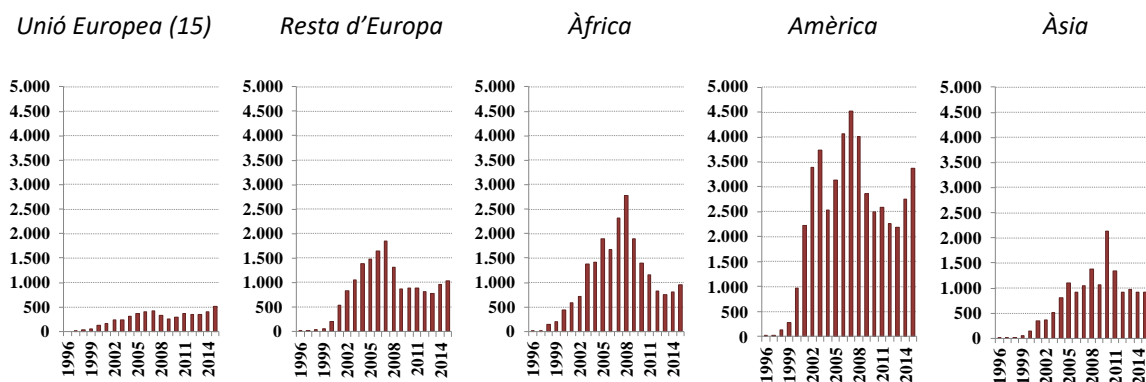

empadronament a Catalunya, i per tant de la seva entrada al sistema escolar. No coneixem, però, si aquests alumnes venen directament de l'estranger o bé si arriben des d'altres zones d'Espanya, on en aquest darrer cas les diferències en el sistema educatiu serien molt menors.

La meitat dels escolars immigrants vingueren abans de 2007, any a partir del qual s'observa un descens del seu nombre, cosa que coincideix amb els primers efectes de la crisi econòmica sobre els fluxos migratoris. De forma recent, i des de 2013, s'està constatant una clara recuperació de les arribades, amb un 6,4 % dels nois i noies immigrants que haurien entrat durant el darrer curs escolar. Segons el lloc de naixement (figura 2), s'observa com el descens d'entrades relacionades amb la crisi és més intens entre els africans, mentre que la recuperació de les xifres es produeix especialment entre els originaris del continent americà.

FIGURA 2

Alumnes immigrants a Catalunya segons l'any de primera arribada a Catalunya i zona d'origen, curs 2015-16

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

Una segona variable recollida, i que fa referència al projecte migratori de les famílies formades per immigrants, és la relació existent entre l'any de primera arribada a Catalunya i el de la darrera vegada que han entrat al país. Això es pot saber gràcies a l'encreuament dels registres administratius de l'alumnat amb les dades del Registre estadístic de població, amb el qual es pot identificar l'últim any d'entrada al sistema de gestió padronal. Ignorem, però, la durada d'aquesta discontinuïtat. Només coneixem

que hi ha hagut un trencament de la continuïtat en el sistema educatiu català, però no la seva durada, el moment en què es produeix la sortida o la possible reincidència.

Els resultats que aquí es presenten tan sols remeten als estudiants de secundària i ens indiquen com un de cada vuit alumnes relacionats amb el procés migratori hauria experimentat aquest trasbals, proporció que augmenta fins al 18,8 % dels de la generació 1,75 però que també registra un elevat 15,1 % dels de segona generació. Entre els últims a arribar —la primera generació—, el percentatge de discontinuïtat disminueix fins al 12 %, ja que es disposa de menys temps material per poder-se donar aquesta situació, mentre que per a la generació 2,5 aquesta possibilitat és més baixa, del 4,6 %, i molt similar a les discontinuïtats experimentades pels autòctons. Per lloc de naixement, entre els nascuts a l'estranger la discontinuïtat és molt notable entre els pakistanesos (28,8 %) o els equatorians (23,1 %), amb menor pes entre els marroquins (14,1 %) o els romanesos (9,7 %).

Aquesta pràctica, que podríem relacionar de forma directa amb el procés migratori, ja sigui per la voluntat que el menor conegui els costums del país d'origen, ja sigui per un retorn temporal relacionat amb una mala situació econòmica producte de la crisi econòmica, es repeteix entre les segones generacions. Considerant l'origen del pare, si és xinès (37,6 %), dominicà (23,4 %) o filipí (22,8 %), s'assoleixen les intensitats més elevades de discontinuïtat, encara que en valors absoluts el grup amb més discontinuïtats són els fills de marroquins (9,9 %). Les xifres són molt similars des de la perspectiva de la mare. La utilització d'un dels progenitors com a referència és per evitar la complexitat de les parelles amb diferents orígens.

L'anàlisi territorial

La notable dispersió territorial dels escolars d'origen estranger, amb representació a gairebé totes les escoles i etapes educatives, més la concentració en nombres absoluts en alguns dels municipis més poblats del país, molts dels quals es localitzen a la Regió Metropolitana de Barcelona, marquen els principals patrons geogràfics a escala comarcal i municipal a Catalunya.

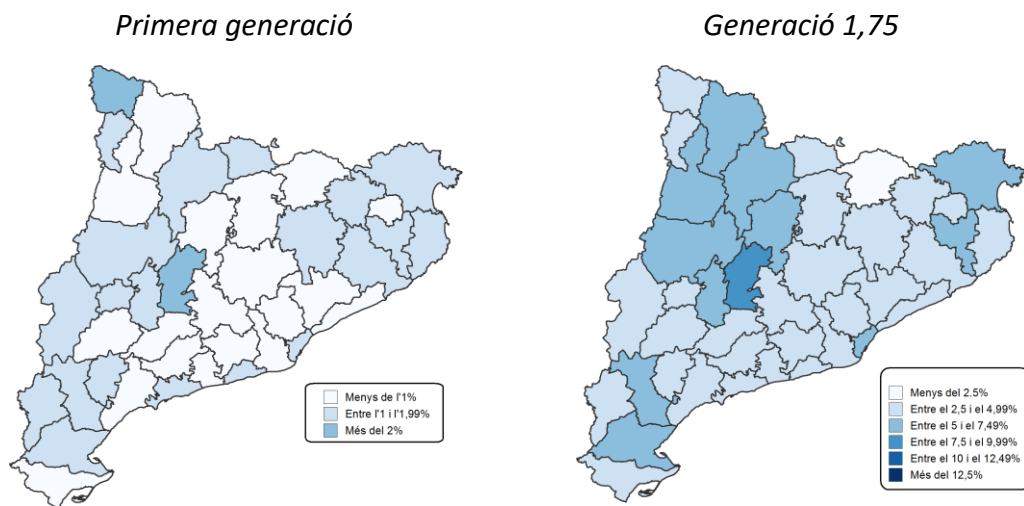
Aquestes pautes reproduïxen la distribució territorial de la població immigrada a Catalunya, encara que en alguns territoris la seva presència és més marcada, pel baix

nombre d'alumnes general. Aquest és el cas de les comarques d'àrees pirinenques. En la figura 3 s'ha representat aquesta distribució segons les generacions i l'etapa educativa, diferenciant entre primària i secundària, a escala comarcal. Com a fets més visibles, a l'educació primària destaquen els menors de segona generació, especialment en comarques com la Segarra (el 25,8 % del total), però també a l'Alt i Baix Empordà, amb més del 20 %.

FIGURA 3

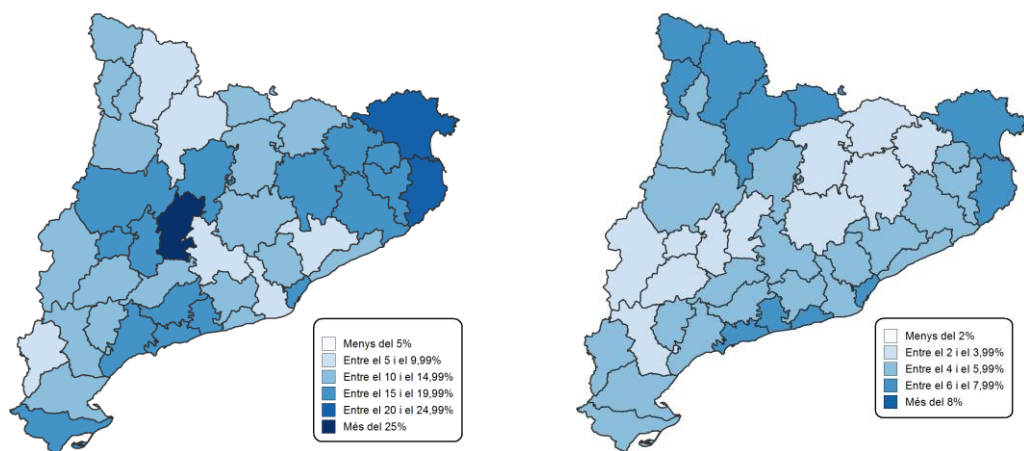
Alumnes relacionats amb la immigració, primària i secundària, per comarques, Catalunya, curs 2015-2016

Primària

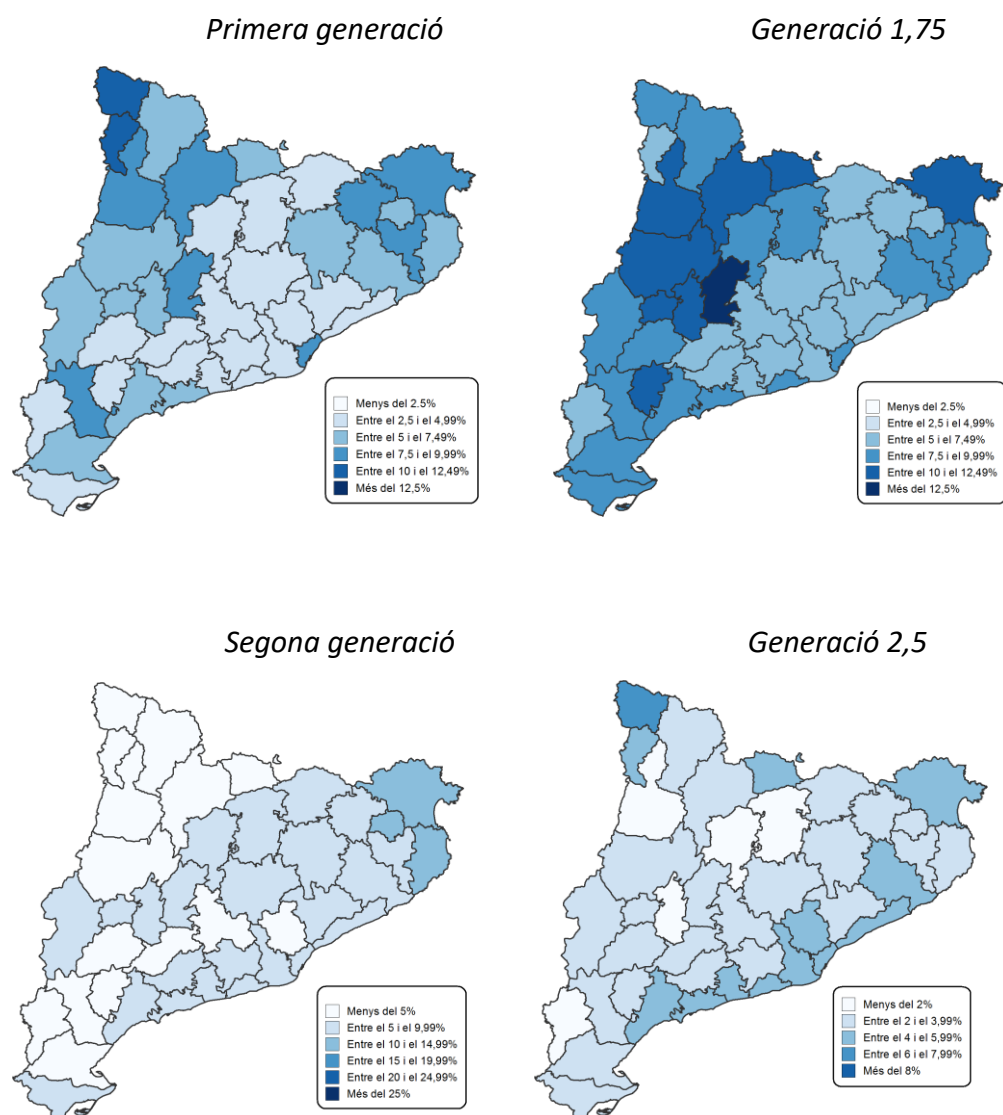

Segona generació

Generació 2,5

Secundària

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

La generació 2,5 també es troba més present a primària, i on manté un pes més important sobre el conjunt d'alumnes és a les comarques del Pirineu i les litorals. Per la seva banda, la primera generació és molt poc rellevant a primària, i a secundària augmenta la seva representativitat, i destaca el pes adquirit una altra vegada pel Pirineu lleidatà i la comarca del Barcelonès, que actua com a porta d'entrada a Catalunya. Aquesta darrera pauta es reproduïx en la generació 1,75 però amb més intensitat, i destaca especialment la Segarra, ja que és la comarca on hi ha el municipi amb major pes de la població immigrada, Guissona.

TAULA 1

Municipis amb un major percentatge d'alumnes relacionats amb el procés migratori sobre el total d'alumnes, curs 2015-2016 (infantil, primària i secundària)*

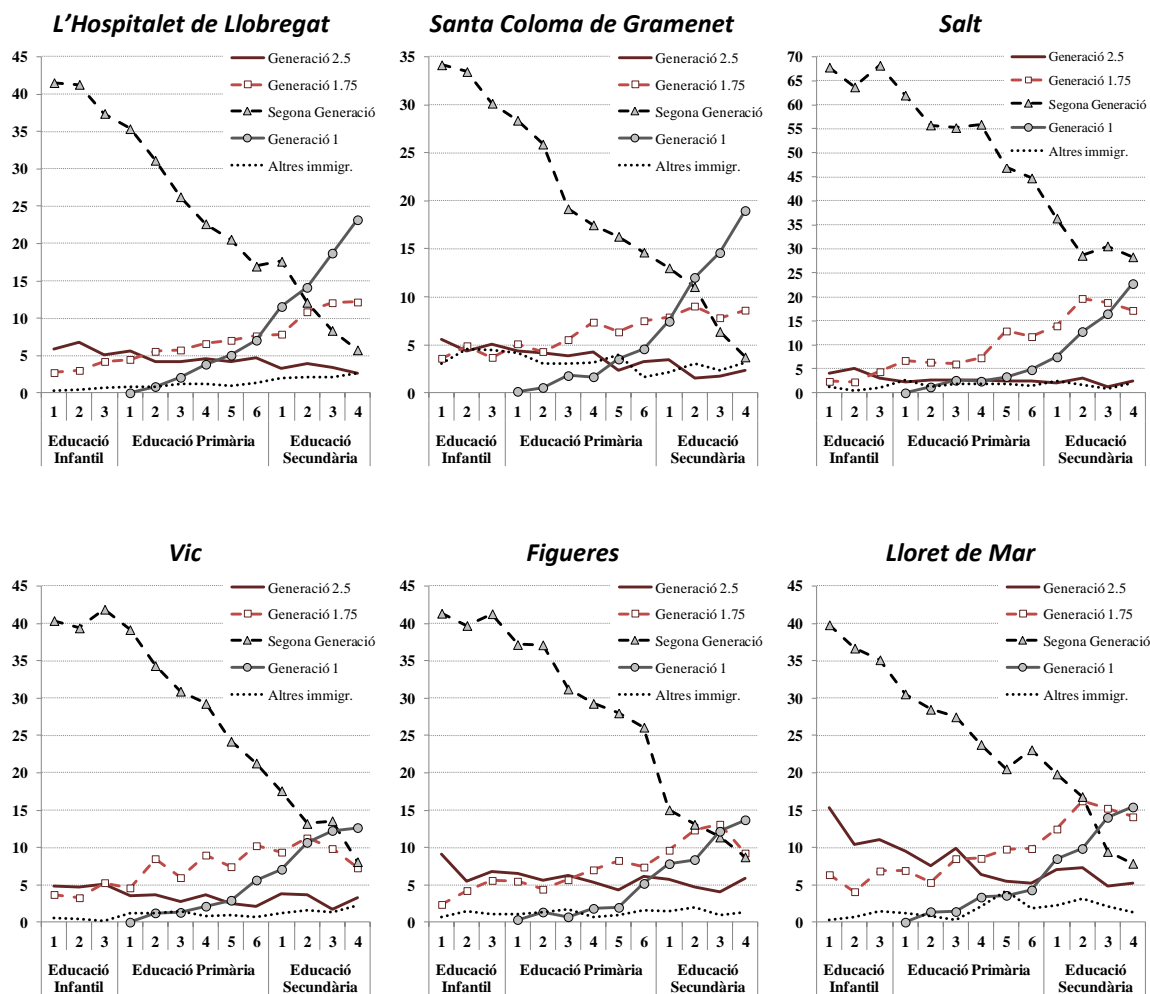
Municipi	Alumnes	%	Municipi	Alumnes	%
Salt	3.095	69,9	Vic	2.966	43,6
Aitona	137	60,4	Torroella de Montgrí	834	43,4
La Jonquera	326	56,4	Creixell	111	43,0
Guissona	692	56,2	Manlleu	1.265	42,6
Castelló d'Empúries	832	56,1	La Seu d'Urgell	815	41,5
Cadaqués	176	53,3	L'Escala	485	41,3
Sant Pere Pescador	126	52,7	Salou	1.580	41,2
Lloret de Mar	2.092	48,6	Ulldecona	331	40,5
Roses	1.391	46,5	Castell-Platja d'Aro	444	40,3
Figueres	3.479	46,0	La Bisbal d'Empordà	707	40,3
Palafrugell	1.565	44,7	Canovelles	813	40,2
L'Hospitalet de Llobregat	12.275	43,7	Alcarràs	533	40,1

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

En alguns municipis concrets, aquests percentatges se situen molt per sobre de la mitjana (taula 1), i arriben a superar més de la meitat de l'alumnat, com és el municipi de Salt, al llindar del 70 % i amb més de tres mil escolars. Tan sols s'han considerat aquells municipis on el nombre d'alumnes relacionats amb el procés migratori supera el centenar. Entre aquests municipis destaquen uns quants localitzats al litoral gironí, des de Cadaqués fins a Lloret de Mar (Cadaqués, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, Roses, Palafrugell, Torroella de Montgrí, l'Escala, Castell - Platja d'Aro i Lloret de Mar), tots ells amb més del 40 %. A aquests municipis costaners, se n'hi sumen alguns de les zones d'interior, com la Jonquera, Figueres o la Bisbal d'Empordà de les mateixes comarques. La resta de municipis es troben més dispersos geogràficament, i n'apleguen des d'alguns de metropolitans (com l'Hospitalet de Llobregat o Canovelles) a d'altres propers a Lleida (com Aitona i Alcarràs), fronterers amb Andorra (la Seu d'Urgell) o situats a les Terres de l'Ebre (Ulldecona), a la zona de Tarragona (Salou o Creixell), d'interior (Vic o Manlleu), o el cas de Guissona, a la Segarra, cosa que demostra una elevada dispersió territorial dels menors d'origen immigrat.

FIGURA 4

Composició de l'alumnat per curs, cycle educatiu i estatus migratori, en percentatge sobre el total d'alumnes, curs 2015-2016. Principals municipis

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

Aquests percentatges globals es desglossen en la figura 4 per a algunes de les ciutats amb una major incidència de l'alumnat immigrant segons el curs i l'etapa educativa. En alguns d'aquests municipis s'observa com la primera generació té encara un impacte força considerable a les aules, com és el cas de l'Hospitalet de Llobregat, Salt o Santa Coloma de Gramenet, on en el darrer curs d'ESO s'apropen a o superen lleugerament el 20 % dels alumnes. El més visible, però, és com en la majoria dels casos les segones generacions arriben a representar un percentatge molt notori dels alumnes en les etapes inicials de l'educació. Salt, en relació amb Girona, i l'Hospitalet de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet, amb Barcelona, ens mostren el caràcter metropolità de

l'assentament de la immigració internacional i la necessitat de polítiques supramunicipals en relació amb l'escola.

Els insuficients resultats a ESO

L'obtenció del graduat d'ESO representa l'assoliment de la titulació mínima de l'ensenyament obligatori del país. Això no significa que l'alumne no pugui seguir escolaritzat, ja que existeixen mòduls formatius als quals es pot accedir sense la titulació, ni que es pugui obtenir el títol amb posterioritat, però la no obtenció del títol s'assimila, en una escala internacional, amb la idea del «fracàs escolar», a partir de l'accepció assumida des del Departament d'Ensenyament, 2013).

Aquesta no qualificació pot ser determinant en la inserció laboral futura de molts d'aquests joves, i per tant condiona les possibilitats futures, i aprofundeix en els desavantatges inicials que podia tenir. Desconeixem, però, les competències associades a aquests nivells assolits, ja que l'objectiu del nostre treball era conèixer els determinants de la insuficiència en el rendiment escolar entre els menors relacionats directament o indirectament amb la immigració internacional a Catalunya.

En general, els alumnes d'origen immigrant aconsegueixen rendiments escolars més baixos, en comparació amb els dels autòctons (OCDE, 2016), també a Catalunya (Bonal, Castejón, Zancajo i Castel, 2015; Domingo i Bayona, 2016). Schnepf (2007) justifica aquestes menors competències a partir de dos grans grups de motius: 1) per un dèficit de capital cultural de les famílies dels alumnes relacionats amb la immigració en comparació amb les dels autòctons, i 2) per la distribució geogràfica desigual dels immigrants, cosa que fa que es trobin associats a majors nivells de segregació i concentració a les escoles. A més d'aquests factors, entre els nascuts fora del país l'edat a l'arribada resulta determinant (Böhlmark, 2008), i adquireix una major rellevància en aquells orígens amb desconeixement previ de la llengua del país d'arribada (Corak, 2012).

TAULA 2

Proporció d'alumnes que no superen el grau d'ESO, segons el seu estatus migratori, Catalunya, curs 2015-2016

	Homes	Dones	Total	Diferència homes/dones
Autòctons	13,3	7,4	10,3	5,9
Generació 2,5	12,6	7,7	10,1	5,0
Segona Generació	21,3	13,7	17,4	7,6
Generació 1,75	21,7	12,2	16,7	9,5
Primera Generació	34,8	23,5	29,3	11,3
Total alumnes	17,5	10,5	14,0	7,1

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

En el nostre cas, l'assoliment del grau d'ESO és una informació que sols tenim disponible per als matriculats en escoles públiques. Es tracta d'un total de 42.797 alumnes que cursen el quart curs d'ESO, tot i que no es disposa de la qualificació en el 3,2 % dels casos i, per tant, sols coneixem els resultats de 41.442 d'alumnes. D'altra banda, comptem per a tots els cursos escolars amb la informació de si l'estudiant és o no repetidor. Fins a 2.395 matriculats al quart curs d'ESO (el 5,8 %) es troben repetint curs, situació que entre els estrangers és més freqüent que entre els autòctons (un 10,5 % en comparació amb un 4,5 %).

L'alumnat analitzat mostra una composició per generacions que cal tenir en compte en la interpretació dels resultats globals. D'aquesta manera, entre aquests escolars la primera generació és força freqüent (4.749 escolars i l'11,5 %), però també la generació 1,75 (3.561 i el 8,6 %), entre ambdues sumen dos de cada deu estudiants. En canvi, les segones generacions són encara poc presents (2.118 i el 5,1 %), encara menys la generació 2,5 (1.478 i el 3,6 %). Aquesta distribució segons estatus migratori és força particular i variarà intensament en els propers cursos, com es desprèn de les dades de la figura 1.

La pertorbació del fenomen migratori és decisòria en els resultats escolars a Catalunya (Bayona i Domingo, 2018). És entre la primera generació on els valors són més elevats, amb un 29,3 % dels escolars que no assoleixen el graduat. Entre aquests, els que entren a Catalunya durant l'any 2015, i per tant, identificats com els arribats durant el darrer curs, mostren proporcions del tot excessives, del 59 %, que superen el 80 % entre els originaris de països africans i asiàtics. En canvi, si l'arribada del menor es

produeix abans de l'inici de l'educació obligatòria, els que hem etiquetat com a generació 1,75, es difuminen les diferències en comparació amb els fills dels immigrants, la segona generació. Podríem dir que arribar de ben petit té el mateix efecte que haver nascut aquí de progenitors immigrants. Malgrat el descens dels percentatges, entre les segones generacions es manté un 17,4 % de fracàs, molt per sobre del 10,3 % dels autòctons, relacionat això amb les característiques socioeconòmiques de les llars on viuen, amb un menor poder adquisitiu dels progenitors i moltes vegades amb uns nivells d'instrucció o de coneixement de la llengua molt inferiors a la resta de les llars.

En canvi, per als alumnes de la generació 2,5, els valors s'igualen als dels autòctons, malgrat que la diversitat segons l'origen dels progenitors segueix sent destacable. Ara bé, resulta significativa la predominança del nivell d'instrucció de la mare en els resultats obtinguts pels infants: si la mare és autòctona o europea, els nivells són superiors que si la mare és africana o asiàtica, de la qual cosa deduïm una diferència de nivell d'instrucció significativa. Mentre que l'origen del pare no sembla tenir un efecte tan marcat sobre els resultats dels infants.

Pel que fa a la discontinuïtat abans assenyalada, aquesta es correlaciona negativament amb l'assoliment escolar, ja que els infants que han experimentat trencaments en la seva presència al sistema escolar català —presumiblement per haver emigrat de Catalunya— assoleixen, generalment, uns pitjors resultats. L'excepció són els que acaben d'arribar, per un efecte purament estadístic, ja que entre aquests no és possible trobar-hi alumnes on l'any de primera entrada sigui molt recent. Cal subratllar l'efecte de la discontinuïtat en els infants de la generació 2,5 i de la segona generació, que afecta de forma més intensa les qualificacions dels nois que les de les noies.

Un darrer aspecte que s'ha considerat en aquest treball és la relació entre resultats escolars i concentració d'infants i adolescents immigrants a l'escola. La concentració acostuma a veure's amb preocupació, ja que es relaciona directament amb el fracàs escolar. La composició social de les famílies a les escoles amb majors proporcions d'immigrants és una de les principals causes d'aquests resultats (Garrido i Cebolla, 2010), en relació directa amb els seus espais residencials, i la major concentració o segregació de la població d'origen immigrant a Catalunya (Galeano, Sabater i Domingo,

2014) i a les escoles en particular (Síndic de Greuges, 2008; Benito i González, 2007; López-Falcón i Bayona, 2012). Tot i això, els efectes de la concentració sols s’han identificat a partir de nivells significatius de concentració (Cebolla i Garrido, 2011; Calero i Escardíbul, 2016), i afectarien tant immigrants com l’alumnat autòcton.

TAULA 3

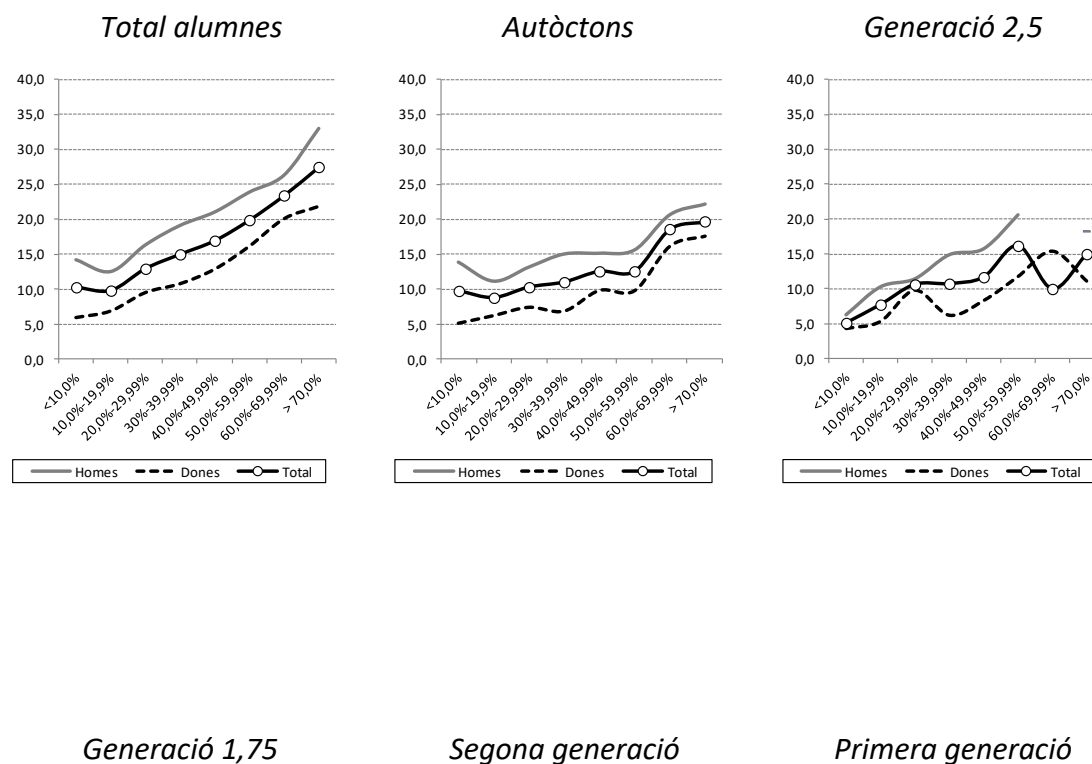
Proporcions de fracàs escolar entre els alumnes amb discontinuïtats a l’escola, curs 2015-2016

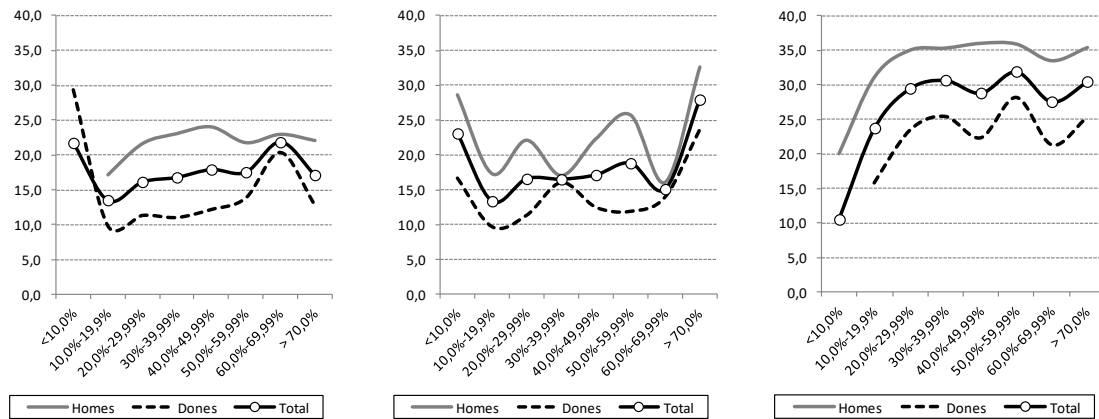
	Homes	Dones	Total	Dif. Homes/dones
Autòctons	19,9	14,6	17,4	5,3
Generació 2,5	32,3	15,2	23,4	17,1
Generació 1,75	26,0	16,5	20,9	9,4
Segona Generació	28,4	15,6	22,0	12,8
Primera Generació	32,2	23,9	28,2	8,2
Total	25,0	17,0	21,0	7,9

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d’Ensenyament i Idescat.

FIGURA 5

Relació entre els nivells de concentració d’alumnes relacionats amb el procés migratori i el fracàs escolar, per estatus migratori, curs 2015-2016

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

La segregació i la concentració a l'escola ve motivada, entre altres factors, per la selecció inicial d'aquesta per part dels progenitors (Síndic de Greuges, 2016), on la progressiva diversificació dels projectes educatius escolars intensifica aquesta pràctica per part de les famílies amb major informació i capital social. Alhora, l'estigmatització associada a la concentració activa mecanismes de fugida per part d'algunes famílies, el que s'anomena *white flight* (Sánchez-Hugalde, 2009), al mateix temps que d'altres, amb menors recursos, hi romanen.

En el nostre treball, la concentració ha estat definida com el percentatge d'escolars relacionats amb el procés migratori (la suma dels diferents estatus migratoris), que ens proporciona una visió diferent de l'aportada des de la nacionalitat o el país de naixement, cosa que fa augmentar sistemàticament els nivells de concentració. En la figura 5 es relacionen els percentatges de fracàs de les escoles a Catalunya amb els percentatges de concentració als mateixos centres.

Generalment, s'observa una relació directa entre concentració i fracàs escolar. A major concentració, major fracàs, tant per als nois com per a les noies. Aquest fet, però, es deu a un efecte composició (a major concentració, major nombre d'estudiants amb pitjors qualificacions), i és necessari comprovar què succeeix per a cadascun dels estatus migratoris utilitzats. D'aquesta manera, observem que per als autòctons la concentració es relaciona amb el fracàs i que, a partir de valors de concentració del 50 %, es produeix un creixement dels efectes de la concentració.

Per a la generació 2,5 es palesa un efecte similar, malgrat que en aquest cas comptem amb un baix nombre de casos i la volatilitat dels resultats és més que considerable. Entre els de la generació 1,75 l'efecte també és positiu, tot i que de baixa intensitat. Si descartem els alumnes en escoles per sota del 10 % de concentració (pels pocs casos amb què comptem), la concentració comporta un augment de cinc punts percentuals del fracàs escolar, de valors per sota del 15 % a superar el 20 % en les majors concentracions. Una visió similar és la que aporta la gràfica de la segona generació.

En canvi, per als de primera generació, la concentració no incrementa els nivells de fracàs, ja que aquests es mantenen amb independència d'aquesta. En aquest darrer cas, sols a les escoles on la presència d'immigrants és molt baixa es poden observar resultats positius. Per tant, l'efecte de la concentració seria de baixa intensitat, i especialment significatiu entre l'alumnat autòcton, amb tota probabilitat aquells amb menors recursos econòmics.

En darrer terme, en la taula 4 es presenta la perspectiva municipal de l'assoliment del grau escolar. Com s'hi observa, la diversitat de situacions és força àmplia. Les dades ens mostren com l'elevat fracàs escolar entre els alumnes de la primera generació és territorialment un fet consolidat. Des dels mínims de Tarragona i Salou (15,5 % i 21,6 %, respectivament), sempre per sobre dels autòctons, a nivells màxims que superen el 40 % a Vilafranca del Penedès, el Vendrell, Martorell, Lloret de Mar o Blanes.

Comparativament, els immigrants de la generació 1,75 presenten rendiments millors, malgrat que segueixen situant-se habitualment lluny dels autòctons i que en alguns municipis o ciutats puntualment aquestes xifres s'acosten. El comportament de la segona generació és dispar, ja que en alguns municipis es constaten millors resultats que a les dues tipologies abans esmentades i amb valors pròxims als autòctons (és el cas de les ciutats de Barcelona, Girona i Tarragona), quan en altres casos les diferències es mantenen o fins i tot augmenten en relació amb la generació 1,75.

TAULA 4

Proporcions de fracàs escolar per municipi d'estudi i estatus migratori, curs 2015-2016*

	Autòctons	Primera Generació	Generació 1,75	Segona Generació
Badalona	13.1	31.4	15.3	20.5
Barcelona	8.7	27.2	14.2	13.2
Figueres	7.7	29.6	16.7	20.9
Girona	10.0	28.6	15.9	7.1
Hospitalet de Llobregat, l	14.6	29.2	15.1	21.1
Lleida	11.1	29.4	12.0	8.5
Mataró	12.7	37.5	11.4	20.0
Reus	11.9	31.1	14.9	12.8
Rubí	10.0	30.4	16.7	16.7
Sabadell	10.9	31.6	29.2	16.7
Salt	38.9	26.1	37.5	52.5
Santa Coloma de Gramenet	11.4	32.7	24.3	24.1
Tarragona	9.1	15.5	14.1	11.8
Terrassa	15.3	35.6	17.6	28.2

Nota: Tan sols s'han considerat aquells municipis amb un mínim de trenta alumnes per cadascuna de les categories utilitzades.

FONT: Elaboració pròpia, amb dades del Departament d'Ensenyament i Idescat.

En aquests casos, pensem que les diferències s'expliquen per la composició per orígens d'un grup d'alumnes i un altre. Badalona, Figueres o l'Hospitalet de Llobregat en poden ser un exemple. Excepcionals i preocupants són els casos de poblacions on el fracàs escolar entre la segona generació supera un terç dels escolars i alhora es distancia amb escreix dels resultats dels autòctons, i supera fins i tot el 40 % del grup generacional. Aquest fet el podem observar a Banyoles (contrastant amb un escàs 5,8 % dels autòctons), Blanes (sense diferències entre la primera i la segona generació), Salt (amb un descoratjador 52,5 %), o fins i tot Terrassa, on s'assoleixen uns valors del 28,2 %. Per descomptat que els nombres absoluts en aquest cas prenen un protagonisme que reclama atenció encara que els percentatges siguin més baixos que en municipis menys poblats. La composició per orígens dels alumnes i l'efecte barri combinats haurien de ser els elements interpretatius amb més influència sobre els resultats.

Conclusions: el camí de l'infern

Els mals resultats dels escolars relacionats amb la immigració internacional a l'hora d'obtenir el grau d'ESO, i especialment la distància entre els resultats d'aquells que ja han nascut a Catalunya i els que hem anomenat *autòctons*, ens han de fer reflexionar.

Malgrat els esforços de la comunitat docent —tot i que és possible que amb el canvi de composició de l'alumnat i el progressiu major pes que les segones generacions adquiriran en els propers anys els resultats globals millorin—, la bretxa entre aquesta mateixa segona generació i els autòctons persisteix, en alguns casos de forma insostenible —tant per alguns orígens com per alguns territoris.

Si és així, en comptes d'una funció compensadora de les desigualtats, com vol emmirallar-se el discurs oficial, i malgrat les bones intencions del que està empedrat, l'escola es consagrarà com un dels camins de la reproducció de les desigualtats més directes. Estigmatitzar orígens, municipis o centres escolar, no només no és just, sinó que és estèril. No és així com cal abordar el que efectivament és un problema greu. Tampoc minimitzar-ho o menystenir-ho.

Si haguéssim de classificar les causes d'aquesta bretxa, podríem trobar tres tipus de raons: 1) les estrictament demogràfiques, 2) les compostes pels factors estructurals econòmics, i 3) les que anomenarem *culturals*. Entre les primeres, com hem vist, la més important és la pertorbació que la mateixa migració pot causar en la trajectòria escolar dels individus, on l'arribada tardana —no només per les seves dificultats d'adaptació, sinó també per unes expectatives que de vegades estan posades en el mercat laboral— i la discontinuïtat —que segueix afectant alguns dels alumnes de segona generació i que es pot relacionar tant amb estratègies migratòries (i formatives) com amb dificultats econòmiques de la llar on viu l'infant— en són els elements més destacats; finalment, trobaríem també el fenomen de l'abandonament, tot i que aquí no s'ha pogut tractar per manca de dades, i que es relaciona amb altres variables socioeconòmiques més enllà de la mateixa migració.

Entre les que hem anomenat *socioeconòmiques*, hem d'assenyalar, en primer lloc, la manca de recursos endèmics de l'escola, agreujada per les polítiques d'austeritat que es van practicar durant els primers anys de la crisi econòmica. En segon lloc, els resultats escolars estan posant de manifest la situació desfavorable de les llars i els barris on viuen els infants: la concentració i la segregació de la població escolar, tot i que pot donar-se en medis socioeconòmics privilegiats, està associada en la majoria dels casos a la vulnerabilitat. Finalment, volem destacar que el perfil d'una immigració que massivament està destinada als treballs de baixa qualificació fa que els nivells

d'instrucció de molts dels progenitors dels immigrants siguin molt baixos, i que aquesta circumstància —especialment pel que fa a les dones que segueixen portant el major pes en les tasques reproductives, entre elles l'acompanyament dels infants— afecti el paper de reforç que aquests tenen en la formació dels menors.

En tercer lloc, destacarem tres raons que hem classificat com a «culturals». Malgrat que aquestes causes no han estat tractades en aquesta recerca, no es poden descartar en la seva incidència en els resultats obtinguts. La primera, hem de tenir en compte el capital social que representa per a alguns alumnes el coneixement inicial de la llengua castellana —notablement els llatinoamericans—, que facilita extraordinàriament, en relació amb altres orígens, no només la seva integració escolar, sinó també la potencial participació dels seus progenitors a la comunitat i el projecte educatiu. En segon lloc, però, haurem de considerar el capital simbòlic, és a dir, la jerarquització dels menors segons els prejudicis i estereotips difosos entre la població autòctona, i com a part d'ella entre la comunitat docent. Les expectatives sobre els infants forjades sobre aquests estereotips, malgrat que en el cas dels progenitors estrangers i en els mateixos descendents de la immigració a Espanya no sembla que se situïn per sota de la dels autòctons (Aparicio i Portes, 2014; Portes, Aparicio i Haller, 2016), solen repercutir en el rendiment d'aquests, per bé o per mal, i al seu torn en les expectatives dels mateixos progenitors.

Els esforços duts a terme durant els anys del *boom* migratori en el camp de l'ensenyament han estat sens dubte formidables, començant per l'assumpció de càrregues per part dels docents, però en canvi els resultats s'allunyen molt dels que ens hem d'exigir. Una part d'aquesta distància rau a la convicció d'excepcionalitat de l'episodi migratori i més enllà de la improvisació i la fragmentació de les experiències educatives. Com s'ha assenyalat, tenim els ingredients però la recepta no sembla adient (Rué, 2018). Una política educativa integral ha d'abastar no només l'escola, que òbviament necessita majors inversions, sinó la suma de la societat —no solament l'anomenada *comunitat educativa*—, i el conjunt de processos implicats en l'acció pedagògica, començant pel registre i la producció d'estadístiques que permetin l'anàlisi empírica de la situació en què es troben els alumnes. De la consideració de la

tipologia proposada, per exemple, es podrien derivar micropolítiques més orientades a compensar els dèficits socioculturals i les discontinuïtats observades.

El reforç que suposaven les aules d'acollida responia a la realitat d'un període marcat per fluxos massius i creixents; actualment cal perllongar aquest servei —ja que s'han reactivat els fluxos migratoris, malgrat que encara es mantinguin a nivells modestos—, però, com hem vist a partir dels mals resultats de les segones generacions, cal un plantejament de reforç especial per a aquells alumnes el medi familiar dels quals no pugui assumir la tasca formativa complementària per manca de recursos. Això significa estendre, en la mesura del possible, l'esforç pedagògic als membres de la llar que tenen cura dels infants, especialment a les seves mares.

Si no s'adopten mesures de xoc urgents, ens trobarem amb la paradoxa d'un país on el discurs «intercultural» és hegemònic, preocupat per posar fi al que s'ha anomenat *vides paral·leles* (Cantle, 2005), que virtualment impulsa una política transversal reflectida en el Pacte Nacional per a l'Educació (2006) —on un dels tres elements bàsics programàtics era la cohesió social i la igualtat d'oportunitats— i en *Un pacte per viure junts i juntes. Pacte Nacional per a la Immigració* (2008) —que té entre els seus principis la promoció de l'autonomia i la igualtat d'oportunitats per afavorir la igualtat efectiva, eliminant condicions i circumstàncies arbitràries—, i que en canvi des de l'inici del cicle vital divideix la població i condemna les trajectòries de l'alumnat.

Ja hi va haver veus que alertaven sobre la distància entre els desitjos i les realitats des d'un bon començament (Medina, 2007), però les distàncies s'han concretat en els resultats d'uns infants que arrossegaran el llast del fracàs a la seva inserció laboral, així com a la formació de parella i, en general, a les aspiracions de millora que podrien tenir per endavant, cosa que perpetua la desigualtat, legitimada pels prejudicis de caràcter etnocultural i religiós, i hi aprofundeix, i que contribueix a construir el que anomenem *pigmentocràcia*, és a dir, la jerarquitització de l'estructura social a partir d'aquests prejudicis.

El discurs sobre la meritocràcia i la mobilitat social ascendent, gràcies a l'esforç individual (Littler, 2017), al qual tant recorren alguns dels nostres polítics per parlar de la identitat nacional, pot acabar demostrant-se com una coartada per amagar la

creació de la desigualtat en el pitjor calc del clàssic de Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron (2014).

Agraïments

Aquest article forma part del projecte «Demografía, migraciones y nuevas fronteras estadísticas: *big data*, registros continuos de población y registros administrativos», (CSO2017-85670-R) subvencionat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat, i del projecte «Inmigración extranjera, concentración territorial y efecto barrio en España», finançat amb una beca Leonardo para Investigadores y Creadores Culturales, de la Fundación BBVA, dirigit per Jordi Bayona.

Volem agrair a l'Institut d'Estadística de Catalunya la ingent tasca realitzada a l'hora de generar els enllaços que han fet possible aquesta explotació, i a l'interès expressat per la Direcció General d'Igualtat, que va originar el projecte del qual aquesta publicació és una mostra.

Bibliografia

- Álvarez, A. (2006). *Nacionalidad de los hijos de extranjeros nacidos en España*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Álvarez, A. (2012). Españoles por carta de naturaleza: Del privilegio a la reparación de los prejuicios causados. *La Notaría*, 3, 38-59.
- Aparicio, R. i Portes, A. (2014). *Creer en España: La integración de los hijos de inmigrantes*. Barcelona: Obra Social La Caixa. Estudios Sociales, 38.
- Bayona, J. i Domingo, A. (2018). El fracàs escolar dels descendents de la immigració a Catalunya: Més que una assignatura pendent. *Perspectives Demogràfiques*, 11, 1-4.
- Benito, R. i González, I. (2007). *Processos de segregació escolar a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Polítiques, 59.
- Bonal, X., Castejón, A., Zancajo, A. i Castel, J. L. (2015). *Equitat i resultats educatius a Catalunya: Una mirada a partir de PISA 2012*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Informes Breus, 60.

- Böhlmark, A. (2008). Age at immigration and school performance: A siblings analysis using Swedish register data. *Labour Economics*, 15, 1366-1387.
- Bourdieu, P. i Passeron, J. C. (2014). *La reproducció*. Vic: Eumo.
- Calero, J. i Escardíbul, J. O. (2016). Proceso educativo y resultados del alumnado nativo y de origen inmigrante en España: Un anàlisis basado en PISA-2012. *Estudios de Economía Aplicada*, 34(2), 413-438.
- Cantle, T. (2005). *Community cohesion: A new framework for race and diversity*. Londres: Palgrave Macmillan.
- Cebolla, H. i Garrido, L. (2011). The impact of immigrant concentration in Spanish schools: School, class, and composition effects. *European Sociological Review*, 27(5), 606-623.
- Corak, M. (2012). Age at immigration and the education outcomes of children. En A. Masten, K. Liebkind i D. J. Hernandez (eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (p. 90-116). Cambridge: Cambridge University Press.
- Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya (2013). *Ofensiva de país a favor de l'èxit escolar: Pla per a la reducció del fracàs escolar a Catalunya, 2012-2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- Domingo, A. i Bayona, J. (2016). Panoràmica de la immigració a Catalunya. En G. Pinyol-Jiménez (coord.), *Informe sobre la integració de les persones immigrades a Catalunya 2015* (p. 10-45). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Galeano, J., Sabater, A. i Domingo, A. (2014). Formació i evolució dels enclavaments ètnics a Catalunya abans i durant la crisi econòmica. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 60(2), 261-288.
- Garrido, L. i Cebolla-Boado, H. (2010). Rendimiento educativo y concentración de inmigrantes en las escuelas españolas: PISA 2006. *Presupuesto y Gasto Público*, 61, 159-176.
- Generalitat de Catalunya (2006). *Pacte Nacional per a l'Educació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

- Generalitat de Catalunya (2008). *Un pacte per viure junts i juntes: Pacte Nacional per a la Immigració*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Littler, J. (2017). *Against meriocracy. Culture, power and myths of mobility*. Londres, Nova York: Routledge.
- López-Falcón, D. i Bayona, J. (2012). Segregación escolar y residencial en Barcelona: del boom migratorio al asentamiento. En F. J. García i A. Olmos (ed.) *Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela* (p. 21-42). Granada: Trotta.
- Medina, D. (2007). El Pacto por la Educación en Cataluña: La realidad y el deseo. *Revista de Educación*, 344, 117-140.
- OCDE (2016). *PISA 2015: Resultados clave*. Recuperat de <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus-ESP.pdf>.
- Portes, A., Aparicio, R. i Haller, W. (2016). *Spanish legacies: The coming of age of the second generation*. Oakland, Califòrnia: University of California Press.
- Rué, J. (2018). *Propuestas para un nuevo pacto de educación*. Barcelona: Octaedro.
- Rumbaut, R. (2014). Ages, life stages, and generational cohorts: Decomposing the immigrant first and second generations in the United States. *International Migration Review*, 38(2), 1160-1205.
- Sánchez-Hugalde, A. (2009). La segregació escolar dels immigrants a Catalunya. *Quaderns d'Avaluació*, 13, 1-22.
- Schnepf, S. V. (2007). Immigrants' educational disadvantage: An examination across ten countries and three surveys. *Journal of Population Economics*, 20(3), 527-545.
- Síndic de Greuges (2008). *La segregació escolar a Catalunya: Informe extraordinari*. Barcelona: Síndic de Greuges de Catalunya.
- Síndic de Greuges (2016). *La segregació escolar a Catalunya (I): La gestió del procés d'admissió d'alumnat*: Juliol 2016. Barcelona: Síndic de Greuges de Catalunya.

Per citar aquest article:

Domingo, A. i Bayona-i-Carrasco, J. (2019). Resultats escolars i immigració a Catalunya, 2011-2016: anàlisi demoespacial. *Revista Catalana de Pedagogia*, 15, 89-116.

Publicat a <http://www.publicacions.iec.cat>